

Gromon András: Értelmezési bizonytalanságaim

Evangéliumkommentárjaim, illetve azok alapján született írásaim kapcsán nem ritkán ér az kritika, hogy túlságosan magabiztos vagyok annak eldöntésében, hogy mit mondott Jézus, és mit nem (ld. például evangéliumfordításaim vastagon, ill. csak dőlt betűkkel szedett részeit), és fölvetik a kérdést, hogy nem kifejezetten tudománytalan-e ez a határozottság, mert ha igen, akkor egyenesen nagyképűségről lehetne beszélni.

Szubjektíve sosem éreztem megalapozottnak ezt a „vádat”, de utána néztem, hogy objektíve is cáfolható-e. Kommentárjaim digitális változatában megnéztem, hogy magyarázataimban hányszor fordulnak elő a következő kifejezések, és az alábbi eredmény adódott (a számok kerekítettek): bizonytalan: 50, valószínű: 30, valószínűleg: 100, valószínűbb: 30, nyilván (= valószínű): 40, talán: 250, lehetséges: 190, lehet, hogy: 40, nem lehetetlen: 10, elképzelhető: 50, esetleg: 50, feltehetően: 80, feltételezhető: 20. Ez összesen 940 eset.

Arra gondoltam, hogy érdemes lenne konkrét példákkal bemutatni a szóban forgó értelmezési bizonytalanságokat, ezért az előbb említett „címszavak” segítségével kigyűjtöttem jó néhány kifejezetten szemléletesnek tűnő példát, ezeket mutatom be az alábbiakban. – Csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy a kigyűjtés után még egyszer áttekintettem a példákat, hogy lássam, valóban érdemes-e mindet közölni, és a 28-ból hetet kihúztam. Aztán megnéztem, hogy a maradék 21 példa hogyan oszlik meg Máté, Márk és Lukács között, és meglepetésemre kiderült, hogy 7-7-7 arányban.

Mivel az egyes esetek között nincsen semmilyen tartalmi vagy logikai összefüggés, ezért egyszerűen az előfordulások sorrendjében közlöm őket (az értelmezési bizonytalanságra utaló kifejezéseket aláhúztam). Mindenesetre érdemes figyelni arra is, hogy az értelmezési bizonytalanságok „rákényszerítik” az embert arra, hogy ugyanarra a helyre vonatkozóan több értelmezési lehetőséget vessen föl, és ez végső soron csak gazdagítja az értelmezési eljárást.

Máté evangéliuma

„Szerencsések a tiszta szívűek, mert ők meg fogják látni Istent.” (5,8)

Ez az „istenlátás” valószínűleg két dolgot jelent:

Egyrészt *Isten*, illetve az Isten-ember viszony *lényegének „meglátását”* (vö. Mk 1,10-11 – Mk 9. lábj.), azaz annak felismerését, hogy Isten jó az emberhez, és nem kíván tőle mást, csak egyszerű jóságot. Ennek meglátásához, felismeréséhez nincs szükség bonyolult teológiára vagy hatalmas törvényismeretre, hanem csak tiszta szívre. Két példa: Amikor belebotlott a kifosztott, félholtra vert zsidóba (aki ellenségének számított!), az irgalmas szamaritánus rögtön „meglátta”, azaz tudta, mit kíván tőle Isten ebben a helyzetben, egyszerűen annak alapján, hogy „megesett rajta a szíve” (Lk 10,33). Az ugyanebbe a helyzetbe került pap már nem tudta, viszont tudni vélte valami „fontosabbat és pontosabbat”: azt, hogy Isten csak honfitársai szeretetét kívánja tőle, és hogy a véres, talán már halott ellenség megérintése kultikusan tisztátalanná tenné őt. – Hasonlóképpen: csak a romlatlan, tiszta emberi szív képes felismerni, hogy az emberbarát Isten az ember kedvéért alkotta a szombatot (Mk 2,27), következésképp azt kívánja, hogy „az Úr napján” is segítsünk a rászorulókon (Mk 3,4). A törvénytánítók már nem látták ezt; Jézus nem is egyszer megállapította róluk a „látás” ellentétét, a „vakságot” (Mt 23,24; Lk 6,39).

Isten „meglátása” másrészt a túlvilági, „színről színre” történő „látás” ígérete lehet (vö. 1Kor 13,12; 1Jn 3,2; Jel 21,3; 22,4-5). Itt a földön nincs szükségünk túlvilági látomásokra ahhoz, hogy jó úton járhassunk. De miután földi és túlvilági érési folyamata nyomán az ember szíve egészen megtisztult az önzéstől és a maga alkotta istenképektől, „látni” fogja Istent „úgy, amint van” – hiszen csak a szellemileg egymáshoz hasonlók vagy hasonlókká váltak képesek „felismerni” egymást (vö. Lk 10,22b – Lk 570. láb.; Mk 12,6 – Mk 696. láb.).

*

„Ti legyetek olyan teljesek, amilyen teljes mennyei Atyátok!” (5,48)

Szándékosan kerültem ebben a mondatban a megszokott „legyetek tökéletesek – amilyen tökéletes” fordítást, mert ez a szóhasználat nagyon félrevezető, ugyanis a görög filozófia, illetve a későbbi keresztény teológia tökéletességisményének – téves – felfogását idézi. Az eredeti görög *teleiosz* az Ószövetség Hetvenes fordításában (LXX) a héber *tamim* szót adja vissza, amelynek jelentése: egész, teljes, sértetlen, osztatlan. A felszólítás tehát nem a „hibátlan erényességet”, az abszolút erkölcsi tökéletességet kívánja meg az embertől (ami nyilvánvaló képtelenség), hanem azt, hogy „egészen, teljesen, osztatlanul” embertársainak, embertársaiért éljen, ahogyan Isten „egészen, teljesen, osztatlanul” az emberért van („...ő olyan, aki fölkelte napját gonoszokra és jókra, és esőt küld igazaknak és igaztalanoknak”: 5,45). Ezt az „osztatlanul”-t ma talán úgy is mondhatnánk: radikálisan.

Valószínű azonban, hogy Máté a legalista zsidó szókészletből meríti a „teljes/tökéletes” kifejezést, s ezzel szemben ennek a mondásnak a lukácsi változatát kell eredetinek tekintennünk: „Váljatok olyan irgalmassá, amilyen irgalmas a ti Atyátok” (Lk 6,36)! Ez az Ószövetség hagyományos szóhasználata (pl. 2Móz 34,6; 5Móz 4,31; Zsolt 78,38; 86,15), s ez fejezi ki hűen az egész szakasz (5,38-44) szellemiségét is. Ebben az esetben az egész „teljesség-tökéletesség” problematika tárgytalanná válik, hiszen Jézus így „egyszerűen” Isten irgalmasságának követésére szólít fel.

*

„Sokan jönnek majd keletről és nyugatról, és asztalhoz telepednek Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal a Mennyeik országában...” (8,11)

E mondás Jézus problémátlan azonosulását sugallja Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal, s ez erős kétséget ébreszt hitelességét illetően. Mindazonáltal el lehet fogadni, hogy Jézus így gondolkodott nyilvános működésének első (vagy nagyobbik részében), csatlakozva ahhoz a széles körű prófétai várakozáshoz-reménységhez, amely úgy vélte-hitte, hogy „a népek” (téves köznyelven: „a pogányok”) egykor „meg fognak térni” az igaz Istenhez, Izrael Istenéhez, és „az Úr hegyéhez”, Sionhoz zárandokolnak majd (vö. Iz 2,1-4; 25,6-8; 49,12; 59,19; 60,1-4; Mik 4,1; Zak 2,15; Mal 1,11). Jézus megfogalmazása azonban talán még ennél is többet mond, amikor Isten országának zavartalan közösségében említi együtt a zsidókat és a „pogányokat”. Könnyen lehetséges, hogy ez a várakozás-reménység magyarázza Jézusnak azt a korai meggyőződését, hogy küldetése kizárólag Izraelhez szól (Mt 15,24), és hogy először tanítványait is szigorúan csak Izraelnek szóló misszióval bízta meg (Mt 10,5-6); ennek látszólag ellentmondó, „minden népre” irányuló küldetéstudatáról Mt 28,19 kapcsán szövegek a kommentárkötetemben.

*

Menjetek hát el, és tanuljátok meg, mit jelent ez:

»Irgalmasságot akarok, nem pedig áldozatbemutatást!« (9,13)

Ez a mondás kétségtelenül Jézus szellemét tükrözi, mégis bizonytalan, hogy valóban mondta-e (vagy legalábbis ekkor mondta-e), ugyanis sem Márknál, sem Lukácsnál nem olvasható, Máté viszont még a 12,7-ben is betoldja egy Márk-szövegbe (Mk 2,26). Továbbá egy ószövetségi idézettel (Oz 6,6) történő igazolásról, „bizonyításról” van szó, ami ugyancsak Mátéra jellemző. Mindenesetre témáját tekintve nem illik bele ebbe a szöveggörnyezetbe, sokkal inkább a „főparancs” kérdéséhez (vö. Mk 12,33) vagy „a templom megtisztításához” kapcsolódik (vö. Mk 11,15 – Mk 657. l.áb.). – Az is lehetséges azonban, hogy Máténak a korabeli zsidóság egyik vitás kérdésével kapcsolatos állásfoglalásáról van szó: A jeruzsálemi templom s benne az oltár lerombolása után lehetetlenné vált az áldozatbemutatás. A rabbik körében ezért felvetődött a kérdés, hogy az irgalmasság, a szeretet cselekedetei helyettesíthetik-e az engesztelő áldozatokat. Máté talán ebbe a vitába avatkozik be, amikor Ozeást idézve azt mondja, hogy Isten akarata az irgalmasság gyakorlása, nem a kultusz. Ez a kijelentése kétségtelenül hűen tükrözi Jézus szellemét, s ezért joggal adja Jézus szájába.

*

„...tőlem tanuljatok, mert szelíd vagyok és alázatos szívű...” (11,29)

A „mert”-tel kezdődő indoklás azt a benyomást kelti, mintha Jézus a saját személyes erényeit dicsérné, amelyeket el kellene tanulnunk tőle. Az effajta utalás érthető egy Jézusról prédikáló evangélista szájában, de nem magának Jézusnak a szájában (nem mintha Jézus példája nem lenne követendő mindenki számára). De talán ennél is fontosabb szempont, hogy tekintettel Jézus nemegyszer megnyilvánuló „prófétai haragjára” (Mk 1,41 és 3,5 kifejezetten, de tartalmilag például Mk 4,40; 7,8-9.18; 8,12; 9,23 is), a „szelídség” és az „alázatos szívűség” fogalma nagyon félreérthető, nem tükrözi találóan Jézus szóban forgó erényeit (vö. Mt-kommentárom 494. l.áb.).

*

Péter így felelt neki: „Uram, ha te vagy, parancsold meg, hogy odamenjek hozzád a vízben keresztül!” Ő pedig azt mondta: „Jöjj!” Péter ekkor kiszállt a hajóból, járkált a vízben keresztül, és Jézushoz ment. Látván azonban a szelet, megijedt, és amint süllyedni kezdett, felkiáltott: „Uram, ments meg!” Jézus azonnal kinyújtotta a kezét, megragadta, és így szólt hozzá: „*Te csekély bizalmú! Miért kételkedtél?*” És beszálltak a hajóba, és elült a szél. **(14,28-32)**

Péter vízben járásának értelmezésére legalább fél tucat értelmezési kísérlet született a szakirodalomban; ezek föl hívják a figyelmet a kánoni és apokrif ószövetségi, illetve a görög és római irodalmi párhuzamokra, illetve a szakasz sajátosan mátéi nyelvezetére.

A magam részéről csak annyit állítok határozottan, hogy amint Jézus „vízen járását” sem érthetjük szó szerint (vö. Mk 177., 185. és 415. l.áb.), úgy Péter „vízen járását” sem. A lehetséges magyarázatok közül kettőt tartok a legvalószínűbbnek: a) Tanító célzatú legendával állunk szemben, amelynek üzenete: az Istenben, illetve Jézusba vetett bizalom segítségével győzedelmeskedni lehet a „hullámok” és a „mélység” lehúzó, pusztító erőivel szemben, de a bizalom hiánya, a kételkedés vereséghez vezet. b) Az ApCsel 10,10-16-hoz hasonlóan Péter „látomásával” vagy álmával van dolgunk (csak később csodatörténetté dolgozták át), amely Jézushoz fűződő kapcsolatában gyökerezik, és figyelmeztetést jelentett számára – talán azzal összefüggésben, hogy megtagadta Jézust.

*

Amikor pedig Kafarnaumba érkeztek, odamentek Péterhez a templomadó beszédői, és azt mondták: „A ti mesteretek nem fizeti a templomadót?” Ő így szólt: „De igen.” Amikor azonban hazaért, Jézus megelőzte őt, és így szólt: „*Mit gondolsz, Simon? A földi királyok*

kiktől szednek vámot vagy adót? Fiaiktól, vagy az idegenektől?” Amikor pedig Péter azt mondta: „Az idegenektől”, Jézus így szólt hozzá: „Akkor tehát a fiak szabadok! De hogy ne adjunk okot nekik a megütközésre, menj ki a tóra, vedd ki a horgot, és húzd ki az első halat, amelyik ráakad! Ha felnyitod a száját, találsz benne egy ezüstpénzt; azt fogd, és add oda nekik értem és érted!” (17,24-27)

Az utolsó mondatban leírt csodatörténet hiteltelenségét már enyhén szólva furcsa volta is mutatja, ámbár az is lehet, hogy eredetileg nem csodatörténet volt – azaz nem tartalmazta a „Ha felnyitod a száját” kifejezést, a „Találsz benne egy ezüstpénzt” pedig azt jelentette, hogy a kifogott és aztán eladott hal majd meghozza a templomadó értékét –, és a „Ha felnyitod a száját” kifejezés betoldásával csak később csináltak belőle természeti csodát.

De ha eltekintünk a csodás mozzanattól, akkor sem tekinthetjük hitelesnek Jézus felszólítását, mert az, hogy a botránykeltéstől való félelmében Jézus visszavonja merész döntését, amelyet az imént igazolt Istenhez fűződő újfajta viszonyával, tökéletesen ellentmond prófétai fellépésének.

Viszont a templomadóra mondott elvi „nem”-et taktikázásból gyakorlati „igen”-né változtatni, ez alighanem nagyon is megfelelt bizonyos zsidókeresztény csoportoknak, amelyek nem akarták megbotránykozni zsidó környezetüket. Megerősíti ezt az állításunkat, hogy hasonló motivációból hasonló változtatást hajtottak végre egy másik jézusi mondáson is, és a „nem bűjtöléstől” (Mk 2,19) visszatértek az „újbóli bűjtöléshez” (Mk 2,20 – Mk 88. l.áb.).

Márk evangéliuma

Innen azonban útra kelt, és elment Tírusz határvidékére, aztán bement egy zsidó házba, mert azt akarta, hogy senki se tudja meg otlétét, de nem maradhatott rejtve. (7,24)

Feltehetően itt sem egyszerű elmenésről, fizikai helyváltatásról van szó, hanem – mint oly sokszor, ld. Mk 3,7; 6,45.53; Mt 4,12; 12,15; 16,4; Lk 5,16 – a hatalom üldözése előli kitérésről; a mostani eset különösen is megerősíti ezt a feltevést, mert a pihenést vagy elmélyedést célzó visszavonulás nem igényelne külföldre távozást. (Később, az utolsó jeruzsálemi napokban hasonlóképpen tesz majd, ld. 11,11-19; 14,3.26; Lk 21,37!). Ez persze „nem passzol” a szentek legendáinak ideáljához, miszerint egy hős nem hátrál meg, hanem kiáll a küzdőterre és föláldozza magát. Nagyon is illik azonban ahhoz a realista hűséghez, amellyel Jézus a maga belső megbízatását követi. Amikor majd úgy érzi, „eljött az órája”, nem habozik „kiállni” (Mk 14,42).

Hasonló megfigyelésre ad alkalmat Márk egyik kedvenc kifejezése: „a túlsó partra” (vö. Mk 4,35; 5,21; 6,45; 8,13; 10,1); az így jelzett hajóutak azonban nagy földrajzi és időbeli összevisszaságot mutatnak. Az egyetlen logikus magyarázatnak az látszik, hogy Jézus esténként rendszeresen visszavonult a Jordán torkolatától észak-keletre, „a túlsó parton” fekvő Betsaidába, s ott éjszakázott, majd reggelenként átment Kafarnaumba, illetve az attól dél-nyugatra fekvő Genezáreti-síkságra, s ott tanította az embereket. A heródesi hatalmi területen kívül fekvő Betsaida ugyanis kiváló kitérés helyül szolgálhatott Heródes Antipász elől, aki ekkor már üldözni kezdte Jézust (vö. Mk 6,14-16; Lk 13,31-32).

*

...elküldte két tanítványát, és azt mondta nekik: „Menjetek el a szemközti faluba; mihelyt beértek, találtok majd egy megkötött szamárcsikót, amelyen még senki ember nem ült: oldjátok el, és hozzátok ide!” ... Aztán elvitték a szamárcsikót Jézushoz, majd rádobták felsőruháikat, ő pedig felült rá. (11,1-10)

Jézusnak két indítéka is lehetett arra, hogy számaron vonuljon be Jeruzsálembe: 1) Ha gyalog érkezett volna, csak egyike lett volna a húsvéti zarándokoknak, ha lovon, úrnak nézték volna. Az utóbbit mindenképp el kellett kerülnie, az előbbit pedig talán azért kerülte el, mert szimbolikus prófétai cselekedettel így akarta hangsúlyozni jövetelének célját, tanítói-prófétai küldetését. 2) Környezetének messiási várakozásai is kiválthatták, vagy megerősíthették a számaron bevonulás választását. Ez ugyanis – kapcsolódva Zak 9,9-10-hez: „... alázatos és számaron ül, számarcsikó hátán... Eltünteti a harci szekereket... és a harci paripákat Jeruzsálemből...” – hatásosan fejezte ki békeprogramját (vö. Lk 19,42 – azonnal a bevonulást követően!), azt, hogy ellentmond a nemzeti felszabadítási (zelóta) várakozásoknak (konkrétan: a megszálló rómaiak erőszakos kiűzésének), mert nem tartja magát harci paripán járó, harcos politikai-nemzeti messiásnak.

*

Miután megérkeztek Jeruzsálembe, és bement a templomba, elkezdte kiutasítani azokat, akik eladtak és akik vásároltak a templomban, és feldöntötte a pénzváltók asztalait meg a galambárusok székeit... **(11,15)**

Jézusról feltételezhetjük, hogy nemcsak maga nem alkalmazott erőszakot, hanem olyasmint sem tett, ami erre ösztönözhetett volna, például a pénzváltók asztalainak felborogatása; még a „legerőszakosabb” leírást adó János is azt mondja: „A galambárusokhoz pedig így szólt: *Vigyétek el ezeket innét*” (Jn 2,16a).

Olyan történést kell tehát feltételeznünk, amely tettekben is megnyilvánuló látványos rendezettség volt, de semmiféle nagyobb csődületet, tömegjelenetet nem váltott ki, és nem jelentette fizikai erőszak alkalmazását emberekkel szemben, sőt valószínűleg állatokkal szemben sem. Konkrétan a következőképpen gondolhatjuk el: Jézus felszólította a templomban, nevezetesen a templomudvaron árusító és vásárló embereket, hogy hagyják abba ezt a tevékenységet, és vigyék el onnét állataikat; ehhez fűzte hozzá tanítását („*Ne tegyétek Atyám házát vásárcsarnokká*”: Jn 2,16b), és jelképesen, vagy szavainak tényleges nyomatékosításául (az állatok vezetésére szolgáló kötelekből font) korbáccsal az állatok felé sújtott, vagy éppen csak megcsattogtatta azt. (Ezt megelőzte, kísérte vagy követte másik, az „eszközvitelre” vonatkozó tiltása és ahhoz kapcsolódó tanítása: Mk 11,16-17.)

Vagyis rövid időn belül (a számaron lovaglása és a fügefával „beszélgetés” után) harmadszor van dolgunk jelképes prófétai cselekedettel (vö. Jer 19,1.10-13), a templomi üzemmel szembeni demonstrációval, amelyet nyugodtan nevezhetünk forradalmi, de erőszakmentes tettnek.

*

...elküldte két tanítványát, és ezt mondta nekik: „*Menjetek el titokban a városba! Találkozni fogtok egy vizeskorsót cipelő emberrel. Kövessétek őt, és ahová bemegy, ott mondjátok meg a házigazdának, hogy a rabbi ezt üzeni: »Hol van a szállásom, ahol tanítványaimmal megehetem a pászskabarányt?*«... **(14,13-14)**

A „Menjetek el...!” mondat görög eredetijében nincs benne a „titokban” szó, de a *hüpagein* (elmegy) ige felszólító módú jézusi használatában mindig ott van a sürgetés, az azonnali cselekvésre felszólítás mozzanata (ld. Mk 1,44; 2,11; 5,19.34; 6,38; 7,29; 8,33; 10,52; 11,2; 14,13 – vö. Jak 4,13; 5,1). Úgy tűnik, ez nem Márk stílusfordulata, hanem Jézus kedvenc kifejezése, amely egyfelől (az esetek többségében) a csodapropaganda elhárítására irányul, másfelől az azonnali merész döntést, a kedvező időpont (*kairosz*) kihasználását kívánja meg (vö. Mk 1,15).

A „titokban”-értelmezést azonban megerősíti a szövegösszefüggés is: Jézus nem rég még nyíltan küzdött a templomi hierarchia ellen (Mk 11,15-18.27-33; 12,1-6.10-11.35-37.38-39), és úgy tűnik, eközben sikerült megnyernie a népet (vö. Mk 12,12a.37b). Mostantól azonban rejtőzködik (vö. Mk 14,26: „...kimentek az Olajfák-hegyére”). Miért? Nem lett volna nagyobb biztonságban, ha egy nagy vendégfogadó nyüzsgésében ünnepli meg a húsvétot, és számos zarándoktól körülvéve éjszakázik? A válasz talán ez lehet: A levegőben lógott Jézus letartóztatása, és ez „népfelkeléssel” (vö. Mk 14,2), nyílt vallásháborúval fenyegetett. A főpapok feltehetően azért akarták ezt elkerülni, nehogy elveszítsék a csatát, Jézus viszont azért, hogy a népet megőrizze a bajtól, nemcsak a szó fizikai értelmében, hanem még inkább azért, mert „aki kardot ragad, kard által vész el” (Mt 26,52), vagyis nem akarta, hogy az emberek az általa hirdetett szerető Teremtőtől visszazuhanjanak Mózes és József harci istenének karjaiba.

*

„ABBA, Atyám, minden lehetséges neked: Távozzék el tőlem ez a pohár!...” (14,36)

Jézus nem vallotta Isten mindenhatóságának minden vallásban ismerős dogmáját, ezért ezt a félmondatot Márk betoldásának kell tekintenünk (vö. Mk 450. és 598. láb.). Máténál (26,39) olvashatjuk a hiteles hagyományt: „*Ha lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár!*” (Vö. Lk 22,42.) – Jézus józanul imádkozott: Ha lehetséges...! Nem kért megmentő csodát; nyilvánvalóan nemcsak azért, mert nem tartotta Istent mindenhatónak, és ezért mentes volt attól az általános illúziótól, hogy Isten kedveltjeivel semmi baj nem történhet (vö. Mt 16,22-23), hanem azért sem, mert vezércsillaga és lételeme az Istenbe vetett bizalom volt (vö. pl. Mk 4,40), márpedig a szeretet „bizonyítása”, a bizonyíték kizárja a bizalmat (vö. Mt 4,6-7!).

Elképzeltető viszont, hogy *történetileg* ide kell helyoznunk a Lukács (4,5-8) szerint második, Máté (4,8-10) szerint harmadik pusztai kísértést. Jézusnak ugyanis ebben a helyzetben, „Jeruzsálem meghódításának” sikertelen kísérlete után, amikor a földre borultán (35. v.) reszket és izzad, valóságos próbatétele lehetett, hogy leboruljon (Mt 4,9) a Sátán előtt. Megszólalhatott benne a próbára tevő hang: „Nézd csak Jeruzsálemet, Izrael vallási és politikai hatalmi központját! Nézd csak Rómát, a világ gazdag és erős rendteremtő központját! Kérdezd csak meg magadtól, hogy a szeretet által váltak-e naggyá? Ismerd el, hogy árnyképek után rohansz! Az anyaian gondoskodó Isten nem létezik. A Teremtő rám, az erősebbre bízta, hogy rendet csináljak a világban. Ha leborulva hódolsz nekem, és ábrándjaid helyett engem követsz, neked is hatalmat adok, hogy uralmad alá hajtsd a világot...” Avagy nem ebben a „rendteremtésben” állt-e messiási kihívás?

*

...megbilincselve elvezették Jézust, és kiszolgáltatták Pilátusnak. Pilátus pedig megkérdezte őt: „Te vagy a zsidók királya?” Ő azonban megfelelt neki, mondván: „*Ezt te mondod.*” Közben a főpapok sok mindennel vádolták. Pilátus pedig ismét kérdezte őt: „Semmit sem felelsz? Nézd, mennyi mindennel vádolnak!” Jézus azonban többé semmit sem felelt, úgyhogy Pilátus csodálkozott. **(15,1-5)**

Miért hallgatott Jézus? Ha már nem vitatkozott a két- (vagy több-) értelmű messiási címről, miért nem védekezett a tisztán politikai vádak ellen?

Talán azért nem védekezett, mert átlátta, hogy kivégzése már a per előtt eldőlt Pilátus részéről is, és a Pilátus előtti kihallgatás csak a Főtanács által kiagyalt taktikai mozzanat volt. Ebben az esetben komolyan védekezni azt jelentette volna, hogy egy hamis játékot valódi bírósági eljárássá avat, tüntető hallgatásával viszont azt fejezhette ki: „A te bíróságod nem bíróság.”

Talán a zsidó Jézus számára belsőleg lehetetlen volt, hogy védekezzen, és ezzel mintegy saját népét vádolja a „Pogány” előtt, hiszen itt a Főtanács Izraelt képviseli, Pilátus pedig a Római Birodalmat. Jézus számára Izrael nem egyszerűen a „saját népe”, hanem „Isten népe”, amelynek küldetése van a pogányokhoz, ti. hogy bemutassa nekik „Isten országát”.

Talán védekezett (vö. Jn 18,33-37; 19,11), de az erről szóló beszámoló nem került bele a szinoptikus hagyományba, mivel védekezésének nem volt Jézus baráti köréhez tartozó szem- és fültanúja.

Tegyük föl, hogy Jézus sikeresen védekezett volna! Mi történik ekkor? A pogány, politikai irányultságú bíróság felmenti, megmenekül a zsidó, vallási indíttatású üldözéstől, aztán Róma védőszárnyai alatt visszatér, és tovább hirdeti népének Isten üzenetét? Valószínűtlen, mert működése ismét csak eleven vád lett volna „Isten népe” ellen a „pogányok” előtt.

*

„...menjetek el gyorsan, és mondjátok meg tanítványainak és Péternek: *»Előttetek megy Galileába.«* Ott látni fogjátok őt, amint megmondta nektek.” **(16,7)**

Nyelvtanilag rendkívül problematikus ez az üzenet. Egyfelől nincs kitéve a mondat alanya, s így bizonytalan, hogy Jézus vagy Péter megy-e a tanítványok előtt Galileába. Másfelől a *proagein* ige az evangéliumokban (egyetlen átvitt értelmű, képletes jelentését leszámítva: Mt 21,32) mindig azt jelenti: valaki vagy valami valakik előtt látó- vagy hallótávolságban halad (Mt 2,9; Mk 10,32; Mk 11,9 = Mt 21,9; Mk 14,28 = Mt 26,32; Lk 18,39), esetleg azzal a mellékjelentéssel, hogy az a valaki vagy valami „vezeti a többieket” (Mt 2,9; Mk 10,32; 14,28); igaz ez még Mk 6,45 = Mt 14,22 esetében is, hiszen Mk 6,48 világosan kimondja, hogy Jézus a partról látta, amint a hajóban ülő tanítványok küszködnek az evezéssel. Így hát azt mondhatjuk, hogy ennek az igének az evangéliumokban (természetesen Mk 16,7-et most nem számítva be) sosincs „valaki valakiket időben megelőz, előre megy” jelentése; ebből viszont megalapozottan vonhatjuk le azt a következtetést, hogy itt (a 16,7-ben) sem lehet Jézus az alanya (mintha azt jelentené az üzenet, hogy Jézus a tanítványokat „megelőzve”, tőlük függetlenül „előremegy” Galileába), hanem csak a külön megnevezett Péter. Magyarán az üzenet azt jelenti: Jézus utasítása szerint Péter vezeti (= neki kell vezetnie) Galileába a többieket.

Lukács evangéliuma

„Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg önmagát, és vegye föl keresztgerendáját napról napra, és úgy kövessen.” **(9,23)**

Jézusi szelleműnek tarthatjuk a „napról napra” betoldást, ha a vértanúhalál állandó készségét értjük rajta (vö. Lk 14,27), nem valószínű azonban, hogy Lukács erre gondolt, sokkal inkább a legkülönbébb nehézségek és szenvedések mindennapos hordozására. Ezzel azonban egyrészt elmosza a különbséget a jézusi értelemben vett kereszt (az Isten országa miatt és Isten országáért vállalt vértanúság, ill. annak készsége) és a hétköznapi, az emberi élettel általánosan együtt járó szenvedések között, másrészt elősegíti az önmagában vett szenvedés misztifikálását és dicsőítését (vö. Lk 24,26), ami szintén idegen Jézustól: ő egyfelől nem tekintette „Isten akaratának” a betegséget, a balesetet, az éhséget stb., hanem kiküszöbölte, ha tehette, másfelől kockáztatta ugyan keresztre feszítését, de nem akarta (vö. Mt 26,39).

*

„Vigyázzatok! Őrizkedjétek a minél többet birtokolni akarás minden fajtájától, mert az élet nem abban áll, hogy valaki bővében van az anyagi javaknak!” (12,15)

Bár a mondás második fele is teljes összhangban áll Jézus tanításával, közhelyszerű igazsága miatt bizonytalan, hogy valóban tőle származik-e (vö. Mk 8,36-37; Lk 422. láb.).

Mindenesetre csak egy értelmes kijelentés negatív felével van dolgunk: „Az élet nem abban áll...” Ha Jézus szellemében akarjuk kiegészíteni pozitív felével, akkor azt kell mondanunk: A bírvágy, a vagyonhoz ragaszkodás, a mohó szerzés ellentéte nem a nyomor (az éhezőknek jól kell lakniuk: Lk 6,20-21), nem is az öncélú aszkézis (csak semmi gyászos böjtölés: Mk 2,19), hanem az adás (vö. ApCsel 20,35!), a végül önmagunk odaadásáig terjedő odaadás (ld. Lk 17,33). Ebben áll az élet.

*

„...ha ellenfeleddel az előjáróhoz mész, még útközben fáradozzál azon, hogy végleg megszabadulj tőle, nehogy a bíróhoz hurcoljon téged, a bíró meg átadjon a fegyőrnek, a fegyőr pedig börtönbe vessen. Mondom neked: Semmiképp ki nem jössz onnan, amíg az utolsó fillért is meg nem adod!” (12,58-59)

A példázatnak három értelmezése is lehetséges.

1) Lukács beállításában apokaliptikus figyelmeztetés: „A bármelyik pillanatban bekövetkező ítélet fenyeget (Lk 12,40), akár még ez éjjel a Bíró elé kerülhetsz (Lk 12,20), vedd hát komolyan az órát, ismerd fel az idők jeleit (Lk 12,56), hozd rendbe dolgaidat Istennel, amíg még úton vagy (12,58), nehogy a hűtlenek sorsára juss (Lk 12,46), és Isten kitaszítson országából (Lk 13,28)!”

2) Máté beállításában (Mt 5,25-26) erkölcsi buzdítás (de Lukács szövegösszefüggésében is lehet ez az értelme, ha a jézusi értelemben vett 57. v. – *Miért nem ítéletek meg magatoktól azt is, mi a helyes Isten szemében?* – alkalmazásának tekintjük): „Ha eladósodásod folytán konfliktusba keveredtél valakivel, ne hagyj, hogy bíróság elé kerüljön az ügy, hanem »még az úton« rendezd el! Tedd meg az első lépést! Ismerd el tartozásodat! Kérj türelmet és haladékot! Engedj, különben rettenetesen rosszul jársz!” Általánosságban: „Bármilyen konfliktusba kerülsz, közeledj te a másikhoz, vallj meg bűnödöt, kérj bocsánatot, bocsáss meg, és lehetőség szerint tedd jóvá a dolgot!...”

3) A mátéi beállítás nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy a „börtönbe kerülésen”, ill. „az utolsó fillérig” való megfizetésen a túlvilági isteni ítéletet értsük.

*

„Ki az közületek, aki szombat napján is azonnal ki nem húzza fiát vagy akár csak ökrét, ha az kútba esik?” (14,5)

A görög *tisz ex hümón* („Közületek ki...?”) az Újszövetségben rendszerint olyan kérdő mondatokat, mondhatni „költői kérdéseket” vezet be, amelyekre a természetes válasz egy érzelmelekkel áthatott és nagy hévvel előadott „Lehetetlen! Senki!”, vagy: „Magától értetődik! Mindenki!” (vö. (Lk 11,5; 11,11; 12,25; 14,5 [Mt 12,11]; 14,28 15,4; 17,7.) Ezért magyarul a legcélszerűbb így fordítani: „El tudjátok képzelni, hogy közületek valaki...?” Úgy tűnik, a Jézus korabeli irodalomban nincs megfelelője ennek a kifejezésnek (csak a prófétáknál található meg itt-ott, de persze nem példázatok bevezetésekként, ld. Iz 42,23; 50,10; Agg 2,3), így aztán könnyen lehetséges, hogy Jézus egészen sajátos megfogalmazásával van dolgunk, vagyis ezt a kifejezést éppoly hitelesen eredetinek tarthatjuk, mint az „ABBA” megszólítást.

*

„És az úr megdicsérte az igaztalan intézőt, mivel okosan járt el.” (16,8)

Nehéz elképzelni, hogy a példabeszédbeli úr megdicsérte intézőjét, akit bevádoltak nála azzal, hogy eltékozolja a vagyonát – de talán mégis lehetséges: például értelmezhető a rászédett úr rezignált öniróniájaként, amikor más földbirtokosok társaságában elmeséli, hogyan járt az intézőjével.

Lehetne ezt a dicséretet fordítási hibával is magyarázni. A héber *bareh* ige ugyanis általában azt jelenti ugyan, hogy „áld, dicsér”, de eufémizmusként az ellenkezőjét is: „megátkoz, elátkoz” (ld. Jób 2,9; 1Kir 21,13). Hasonlóképpen az *arúm* melléknév sem csak azt jelenti, hogy „okos, értelmes”, hanem azt is, hogy „ravasz, furfangos, cseles”, és „álnok, alattomos” (ld. 1Móz 3,1). Vagyis a mondat így is hangozhatna: „Ekkor az úr elátkozta az álnok intézőt...” Ami persze kézenfekvő lenne, csak hogy e lapos megállapítás esetén mi lenne a „poén” a történetben? És mi lenne Jézus mondanivalója? Az, hogy „ti se csináljatok ilyen csúnya dolgokat”? Ehhez nem kell példázatot költeni, és különben is magától értetődő. A „poén” éppen az, hogy Jézus egy *negatív* magatartás által is szemléltetni tudja *pozitív* mondanivalóját – akárcsak az igaztalan bíró (Lk 18,1-5), a merénylő (Tamás-ev. 98) vagy a hadba készülő király példázatával (Lk 14,31-32), s ráadásul az utóbbi bizonyos értelemben szintén az okosságot köti a hallgatók lelkére!

*

Történt, hogy amikor Jeruzsálemben menet áthaladt Szamarián és Galileán, és bement egy faluba, szembejött vele tíz leprás férfi, megálltak távol, és emelt hangon így szóltak: „Jézus, mester, könyörülj rajtunk!” Ahogy meglátta őket, ezt mondta nekik: „*Menjetek el, és mutassátok meg magatokat a papoknak!*” És történt, hogy miközben odafelé mentek, megtisztultak. Egyikük azonban, látván, hogy meggyógyult, Istent hangosan dicsérve visszatért, arcra borult Jézus lábai elé, és hálálkodott neki. És ez az ember szamaritánus volt. Akkor Jézus megszólalt, és ezt mondta: „*Nemde tízen tisztultak meg? Hol van a kilenc? Nem akadt más, aki visszatért volna, hogy megadja a dicsőséget Istennek, csak ez az idegen származású?*” Azután ezt mondta neki: „*Kelj föl, és menj, a bizalmad megmentett téged.*” (17,11-19)

Nagyon bizonytalan ennek a gyógyítási történetnek a hitelessége, mert jézusi és jézusiatlan motívumok keverednek benne. A hiteles vonások: a leprásoknak a papokhoz küldése, (részben) a dicsőség „Istenre háritása” és a záró mondat. A nem hitelesek: Jézus isteni mindentudással való felruházása („*Nemde tízen tisztultak meg? Hol van a kilenc?*”), (részben) Isten és a dicsőség összekapcsolása, és az, hogy Jézus – aki a személyi kultusz leghalványabb jelét is elutasította (ld. még Mk 10,18: „*Miért mondasz engem jónak?*”) – szó nélkül tudomásul veszi a mégiscsak neki szóló hálálkodást.

Egyes magyarázók arra gondolnak, hogy Mk 1,40-45 (egy leprás meggyógyítása) átdolgozott változatával van dolgunk, mások elképzelhetőnek tartják, hogy Jézus eredetileg példabeszédet mondott „a hálás szamaritánusról” („az irgalmas szamaritánus” párhuzamaként), s ezt alakították át aztán elbeszéléssé (hasonlóan ahhoz, ahogy egyesek szerint a Lk 13,6-9-beli példázatból alkották meg Mk 11,12-14.20-21 fügefával kapcsolatos történetét).

*

„...és az ő nevében minden nemzetnek – Jeruzsálemtől kezdve – hirdetik, hogy térjenek meg.” (24,47)

Valószínűleg Jézustól származott az az utasítás, hogy követői – a „minden nemzethez” szóló küldetés ellenére – Jeruzsálemben kezdjék meg missziójukat. Hiszen a tanítványok számára sokkal kézenfekvőbb lett volna hazájukban, Galileában kezdeni, ahol már sokan ismerték és

kedvelték Jézust, mintsem az életveszélyes Jeruzsálemben, ahol tévtanítóként feszítették keresztre mesterüket. Hogy mi indította Jézust erre az útmutatásra, az alighanem ugyanúgy az ő titka marad, mint az, hogy – minden „józan megfontolás ellenére” – mi indította őt magát a látszólag öngyilkos jeruzsálemi útra.

De azt sem zárhatjuk ki, hogy pusztán Lukács teológiai koncepciójának megnyilatkozásáról van szó, hiszen az ő beállításában az üdvösség üzenetének kiindulópontja Jeruzsálem (1,5-25), Jézus missziójának célja is Jeruzsálem (Lk 9,51), és az apostoli misszió kisugárzásának központja is Jeruzsálem lesz (ApCsel 1,8). Ennek szellemében Lukács minden húsvéti történetét Jeruzsálemre összpontosít, és kihagy vagy átalakít mindent, ami zavarja koncepcióját. Nála Jézus nem megy vissza Galileába, ennek megfelelően törli az üres sírban várakozó ifjú üzenetének kétségtelenül nehezen értelmezhető, de fontos részét: „Menjetek el gyorsan, és mondjátok meg tanítványainak és Péternek: »Előttetek megy Galileába.« Ott látni *fogjátok* őt magát, amint megmondta nektek” (Mk 16,7; Mk 1019-1020), s ehelyett a következőket adja a (szerinte) „két, villogó ruhájú férfi” szájába: „Emlékezzetek vissza, hogyan beszélt nektek, amikor még Galileában *volt...* Ekkor visszaemlékeztek szavaira, majd visszafordultak a sírtól, és hírül adták mindezeket...” (Lk 24,6-8). Így aztán Jeruzsálemből indulhatnak küldetésük teljesítésére az apostolok, és zavartalan a folytonosság az Apostolok cselekedeteivel.

(2021. február 22.)